

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

13144

891.99
v. 25

№ 2003

Հրատարակութիւն Կենդանական գրադաճառ անոցի

ԴԻԻՑԱԶՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

(ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱԻԹ ԿԱՍ ՄՅԵՐԻ ԴՈՒԹԸ)

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐՈՂԱՅ

ՈՒՍՄՈՒՆՔ ԵՒ ԸՆԹԵՐՑՄՈՒՆՔ

ՅՕՐԻՆԵՅ

Ս. ԽԱՆԴԻՆԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԻՊ

ԹԻՖԼԻՍ

ան Մոզես Վարդանեանի

1887

Գինը Է 30 կոպ.

1097

900

8-23

1694

891.99
Մ-25

135

Հրատարակութիւն Կեդրոնական Գրափաճառանոցի:

ԴԻԻՑԱԶՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

(ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱԻԻԹ ԿԱՍ ՄՅԵՐԻ ԴՈՒՈԸ)

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐՈՒԱՅ

1005
62283

ՈՒՍԽՈՒՆՔ ԵՒ ԸՆԹԵՐՑՄՈՒՆՔ

143
173

ՅՕՐԻՆԵՅ

Ս. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԻՊ

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան Մովսէս Վարդանեանի

1887

Дозволено Цензурою 5 Декабря 1886 г. Тифлисъ.

Типографія М. Вартамянца. Тройц. пер. д. № 11.

ԳԻՒՑԱԶՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

Ա.

Ս. Կարապետը Հայերի Համար փառք ու պարծանք է, զօրաւոր և հարուստ է: Շատ իշխաններ և բռնաւորներ նախանձել են Հայերին և ուզեցել են կորզել նրանց ձեռքից Ս. Կարապետը. որովհետեւ նա ունի շատ հարստութիւն և կալուածք, անտառ ու դաշտ, ոչխար և տաւար:

Բաղդադ քաղաքը առաջ շատ շքեղ և մեծ էր, նրա խալիֆան զօրեղ և կտրիճ մարդ էր: Սա զօրք ժողովեց և եկաւ մեր սուրբ Կարապետի վրայ, շատերին գերի տաւ և մեր ազգը շատ նուազեցրեց:

Գերիների մէջ լինում է մի շատ սիրուն աղջիկ: Բաղդադի խալիֆան հաւանում է նրան և իրան կին է առնում: Սէկ ժամանակից լետոյ երկու տղայ է լինում այդ կնոջից. մէկի անունը դնում են Սբամէլիք, միւսին՝ Սանասար: Սրանց հայրը կռապաշտ էր, իսկ մայրը խաչապաշտ, որովհետեւ մայրը մեր ազգիցն էր:

* * *

Այդ խալիֆան մի անգամ էլ զօրք ժողովեց՝ եկաւ մեր ազգի վրայ: Մեր ազգը (մեռնեմ սուրբ Կարապետի հրաշքին) այս անգամ նրան շատ նեղը լծեց: Այնպէս որ այս մեծ նեղութեան մէջ խալիֆան դիմեց իրանց կուռքին և ասաց. «Ո՛վ մեծ կուռք, դու ինձ ազատիր այս ազգից, և երբ ես ողջ վերադառնամ, խոստանում եմ՝ իմ երկու տղայքը քեզ մատաղ անեմ»:

Նրանց մայրը քնեց, երազ տեսաւ: Տեսաւ որ ինքն երկու ճրագ ունէր. այդ ճրագները իբր թէ մէկ ուզում էին հանգչիլ, մէկ էլ դարձեալ սկսում էին լոյս տալ: Առաւօտը վեր կացաւ և միտք բերելով՝ պատմեց երկու տղայոց երազի եղելութիւնը և ասաց. «Այս գիշեր երազումս Ս. Կարապետն ինձ երևաց, ասաց թէ ձեր հայրն ընկել է նեղութեան մէջ և ձեզ մատաղ է խոստացել իւր կուռքերին: Ուրեմն երբ որ գայ՝ ձեզ պիտի մատաղ անէ: Գնացէք, ձեր ճարը գտէք»:

* *

Եղբայրները Աստուած կանչեցին, վեր առան իրանց պաշարը, լցրին պարկը և ճանապարհ ընկան: Ընկան ճանապարհ և շատ պտտեցին. տուին դուրս եկան օտար երկիր:

Գնացին հասան մի նեղ ձոր և տեսան, որ մի գետ է գալիս անցնում. միւս կողմից մի առու էր գալիս մըտնում այդ գետը, կտրում էր նրան և ուժով շերտում էր մինչև մէջտեղը, և ապա խառնվում նրա հետ ու գնում: Սանասարը շատ զարմացաւ այս բանի վրայ և Աբամէլիքին ասաց. «Ով որ այդ ջրի ակը գտնէ և իւր տունը այդ ջրի վրայ շինէ, նրան եթէ զաւակ լինի, այդպէս ուժեղ կըլինի»:

Վեր կացան երկու եղբարք, առուն բռնեցին ու գնացին: Գնացին և աղբիւրը գտան: Այդ աղբիւրի ջուրը մի

մատի հաստութեամբ ջուր է. գալիս է բոլորովին կտրում է իւր տակի առուն, և յետոյ մի անգամ էլ դառնալով՝ խառնվում է նրա մէջ:

Նստում են սոքա այդ աղբիւրի գլխին և իրանց բերդի հիմքը ձգում:

Սանասարը որսի էր գնում, իսկ Աբամէլիքը աշխատում էր բերդի շինութեան վրայ: Այդտեղի մօտակայքում գեռուրիշ բնակութիւն չկար:

Տասն կամ քսան օր բանեցին այդ ամրոցի վրայ: Աշխատանք էր, որ նրանք անդադար կրում էին: Աբամէլիքը մի օր գնաց տեսաւ, որ Սանասարը յոգնած պառկել էր: Արիւնոտ որսերը հէնց առանց եփելու թափել էր գետին ու քնել: Շատ կսկծաց նրա դրութեան վրայ և ասաց. «Եղբայր, վեր կաց գնանք մի տէր գտնենք. մինչև երբ պէտք է մենք այս տեղ մնանք և անալի միս ուտենք: Աստուած որ տուել էր, մեզ մեր հօր պալատն ու ամրոցը կըտար»:

* *

Երկուսն էլ հեծան ձիերը և դիմեցին Արզրում նրստող իշխանին: Գնացին այդ իշխանին գլուխ տուեցին: Ահագին և ուզածիդ պէս ակնածելի մարդիկ էին այդ երկու եղբայրները:

Արզրում նստող ամիրան շատ հաւանեց դրանց, հարցրեց դրանց ազգն ու հայրենիքը և ասաց. «Դուք ի՞նչ մարդ էք»:

— Մենք Բաղդադի խալիֆի որդիքն ենք, ասաց Սանասարը:

«Հայ, հայ, հայ, ասաց ամիրան և դրանց առաջ թափ տուեց իւր փողպատը. մենք դրանց մեռններին էինք վախենում, հիմի կենդանիներին պատահեցանք: Ուր կերթաք՝ գնացէք, մենք չենք կարող ձեզ տէր լինել»:

Այնտեղից լետ դարձան և քշեցին գնացին Ղարսում նստող ամիրայի մօտ. նա էլ այդպէս խորշեցաւ նոցանից: Եւ նրանք այդտեղից էլ դառնալով՝ մտքները դրին որ այս անգամ Կապուտկողի թագաւորին գնան:

Սանասարն ասաց Աբամէլիքին. «Եղբայր, մենք այդ հօրիցն ենք փախչում, բայց ինչո՞ւ նրա անունն ենք դրել մեր վրայ. այսուհետեւ ուր որ գնանք, ով որ հարցնէ, պէտք է ասենք, թէ մենք բան չունինք՝ ոչ հայր, ոչ մայր, ոչ տուն, ոչ հայրենիք. գուցէ մարդիկ մեզ էլ տէր դառնան»:

* *

Երբ որ Կապուտկողի թագաւորը դրանց տեսաւ, շատ հաւանեց: Աբամէլիքը գլուխը խոնարհեցրեց և կանգնեց նրա առաջին. թագաւորը շատ սիրեց նրան, և հարցրեց. «Որդիք, դուք որտեղից էք, ի՞նչ ունիք, ի՞նչ չունիք»:

—Ո՛հ, ոչինչ չունինք, ասացին. ոչ հայր, ոչ մայր և ոչինչ:

Վերջապէս Սանասարը կարգուեց ծխաքարշ տուող (չիբուխի), իսկ Աբամէլիքը սուրճ տուող (խահուէչի): Եւ այսպէս մի ժամանակ մնացին, և էլի շատ պէտք է մնային, եթէ ուրիշ միտք չունենային իրանց գլխում:

Մի օր Սանասարն ասաց Աբամէլիքին. «Մենք որ այսպէս ծառայենք, երբ պէտք է հասնենք մեր նպատակին. այնքան աշխատեցինք ու մեր շէնքը կիսակատար մնաց: Մեզ տէր է պէտք, որ ժողովուրդ տայ մեզ և տիրանայ: Առաւօտը ոչ դու սուրճ եփիր, ոչ ես ծխաքարշ պատրաստեմ. և չգնանք իշխանին երևալու»:

Թագաւորը քնի մէջ իմացաւ դոցա մտադրութիւնը: Առաւօտը ոչ մէկը երևեցաւ, ոչ միւսը: Թագաւորը կանչեց այդ մարդոց և ասաց. «որդիք, առաջ ես մի՞թէ

չհարցրի, թէ ի՞նչ ունիք՝ հայր, մայր, և դուք պատասխանեցիք թէ բան չունիք: Զեր միտքն ի՞նչ է:

Պատասխանեցին. «Թագաւորն ապրած կենայ. ճշմարիտ է՝ հայր, մայր չունինք, բայց եթէ քեզանից ծածկենք, Աստըծուց ի՞նչ ծածկենք: Մի ամալի տեղ շէնք ենք սկսել, փոքր ինչ վրան աշխատել ենք և թողել եկել, այս տեսակ աղբիւրի վրայ է»։ ու սկսան պատմել, թէ ի՞նչ տեսակ աղբիւր է: Թագաւորի սիրտը գուժ ընկաւ դրանց վրայ և ասաց. «Ո՛րդիք, որովհետեւ այդպէս է, առաւօտը ձեզ միքանի տուն կըտամ, գնացէք ձեր բերդը շինեցէք»: Եւ տուեց դոցա քառասուն տուն: Բայց ի՞նչ տուն . . . ամեն մէկին մի էջ ամենայն քարիքով բարձած և մէկ մէկ էլ ճախարակ հետը դրեց:

* *

Առաւօտը վեր կացան, ժողովեցին, կապեցին, բարձեցին իրանց բաները, և ճանապարհ ընկան, գնացին, իջևանեցան իրանց աղբիւրի և իրանց հիմքի վրայ:

Սանասարն ասաց Աբամէլիքին. «Առաջ այս բերդը շինենք, թէ այս ողորմելի աղքատների բնակարանները»: Աբամէլիքը պատասխանեց. «Առաջ շինենք դոցա տները ու նոր շինենք մեր բերդը. այդ խեղճերը չեն կարող արևի տակ կենալ»:

Եւ սկսան շինութիւնները: Աբամէլիքն այնքան զօրեղ էր, որ տասը տան տեղ էր փորում և տասը տուն շինում, այն միւսն էլ փայտերն էր բերում. և այսպէս բանուածքը երկուսով էին շինում: Երկու եղբայրները չորս օրուայ մէջ քառասուն բնակութիւն շինեցին աւարտեցին: Ապա սկսեցին կիսատ թողած բերդը շինել և վերջացրին: Այնքան ուժեղ էին, որ քարէ սեան քարէ սիւն զարկեցին, կամ արները

քաշեցին և բերդը աւարտեցին:

Աբամէլիքը վեր կացաւ եկաւ իւր թագաւորի մօտ և ասաց. «Մենք քո որդիքն ենք, մեր բերդը շինել և աւարտել ենք. հիմի եկել ենք քեզ մօտ և խնդրում ենք, որ գաս և մեր բերդին անուն դնես»:

Թագաւորը շատ սիրեց և պատուեց Աբամէլիքին, և ասաց. «Լաւ է, որ ինձ չէք մոռացել»: Եւ ելաւ իւր աղջիկը Աբամէլիքին տուեց և որդեգրեց նրան:

Երբ որ աղջիկը պսակեցին, եյան թագաւորը, աղջիկն ու տղան և նոցա հետ էլ քեռի Թորոսը, ձի հեծան և գնացին: Նրանց հետն էլ շատ զօրք ու ժողովուրդ. տարան շատ զարդ ու պարգևներ, և մեծ հանդէս պիտի կատարէին: Աբամէլիքը նոցա առաջնորդեց և գնացին հասան բերդի տեղը: Աբամէլիքը գլուխ տուեց թագաւորին և ասաց. «Տէր, քո ոտիդ տակն է բերդը»: Թագաւորն ուրախացաւ, հրամայեց դրօշակները բանալ, զարդարուել, փող փչել, թմբուկ հարկանել, պարգևներ հանել, և մեծ հանդիսով բերդը մտնել:

Երբ որ մօտեցան՝ յանկարծ թագաւորն այնպիսի փառաւոր շքեղ բերդ տեսաւ, որ հիացած մնաց: Զարմացաւ, բայց շուտ էլ բարկացաւ և այնտեղից ձիու գլուխը դարձրեց, որ պիտի յետ գնար, և ասաց. «Ռուք ձեր բերդին անուն դրել էք, վերջացրել, հիմի դիտմամբ կանչել էք ինձ, որ փորձէք»:

Թագաւորն ապրած կենայ, ասաց Աբամէլիքը, մէկ մենք, մէկ Աստուած գիտէ, որ այդ բերդին անուն չենք դրել. մենք միայն բերդ շինեցինք կանգնեցրինք»:

«Է՛, ապրիք, լաւ վարպետ ձեռք էք ունեցել: Եւ որովհետեւ անուն չէք դրել, քարէ սեան սիւն էք տուել, հրամայում եմ և դրա անունը պէտք է լինի Սեանսիւն, Սասուն»:

Մէկ ժամանակ մնացին այնտեղ, քիռի Թորոսին էլ

գլուխ կարգեցին, և նա էլ այնտեղ մնաց. թագաւորը դարձաւ իւր տեղը:

***

Աբամէլիքը շատ կտրիճ մարդ էր: Մշի վերեւով ինչ սարեր որ պատել զօտի են կազմել՝ այդ ամենն էլ զրաւեց: Ել ոչ մէկ կողմը չթողեց, միշտ ձի էր հեծնում, իւր բերդի դռնից դուրս էր գալիս, և որքան ջին ու ջանավար էր տեսնում, բռնում էր, տէր էր դառնում:

Մի օր էլ գնաց մինչև Մուսուլ և այն էլ զրաւեց. այնտեղի թագաւորին սպանեց, առաւ նրա կինը, և մի որդի ունեցաւ: Եւ որովհետեւ իւր անունը Աբամէլիք էր, որդու անունը դրեցին Մսլամէլիք: Աբամէլիքը նստեց Մուսուլ, եղաւ թագաւոր:

Ռա այդտեղ թող նստած մնայ:

Բ.

Սանասարը նստած էր Սասուն: Իւր հօր կուռքերը չէին թողնում, որ այդտեղ հանգիստ մնայ, և ելաւ ճանապարհ ընկաւ ու գնաց Բաղդադ իւր հօր ու մօր մօտ: Նրա հայրը լուսամտի առաջ նստած էր, տեսաւ որ իւր որդի Սանասարը գալիս է, ճանաչեց և ասաց. «Է՛, մեռնիմ քեզ, մեծ կուռք, մեծ է զօրութիւնդ, որ քո մատաղը քաշեցիր բերիւր. երբեկից միւսն էլ կը քաշես կրբերես»: Իսկ մայրը, որովհետեւ քրիստոնեայ էր, նստաւ արտասուեց իւր որդոց վրայ:

Հայրն առաւ թուրն ու սուրը և գնաց, կանչեց Սանասարին և ասաց. «Ո՛րդի, արի գնանք երկրպագութիւն տուր մեծ կուռքին որ քեզ մատաղ անեմ»:
— Հայրիկ, ասաց տղան, քո մեծ կուռքը շատ զօրաւոր կուռք է.

գիշերն էլ չէր թողնում, որ մենք այնտեղ հանգիստ մնայինք. երբեկից միւս մատաղն էլ կըքաշէ կըբերէ»:

Առաւ տղային և մտաւ կռատուն:

Տղան ասաց հօրը. «Հայրիկ, դու գիտես, որ երբ մենք գնացինք՝ պատիկ էինք. մենք քո կուռքի զօրութիւնը չգիտենք. դու խոնարհիր, քո կուռքին երկրպագութիւն տուր, տեսնեմ ինչպէս ես անում, որ ես էլ սովորեմ»:

— Այսպէս, որդեակ, ասաց հայրը և խոնարհեցաւ երկրպագեց:

«Հայրիկ, ասաց տղան, ես քո կուռքն ինչ զօրաւոր էր. երբ որ դու խոնարհեցար՝ իմ աչքերը մթնեցան, չտեսայ, թէ ինչպէս արեցիր»։ (Որովհետեւ արխալուխի կոճակները չարձակուեցան՝ այս առաջին անգամ չհասաւ, որ զարկել էր)։ Եւ յետոյ աւելացրեց. «Հայրիկ, մէկ անգամ էլ երկրպագիր, տեսնեմ ինչպէս ես անում, որ ես էլ անեմ»:

Եւ երբ որ հայրը կրկին խոնարհեցաւ, տղան ասաց. «Ե՛ս հացն ու գինի, Տէր կենդանի», և մի գուրդ իջաւ, և իւր հայր խալիֆային եօթն գազ դետինն ի վայր իջեցրեց։ Ապա առաւ գուրդը և մտաւ կուռքերի մէջ, բոլորն էլ ջարդեց, և առաւ արծաթներն ու լցրեց իւր արխալուխի փէշը, բերեց տուեց մօրը և ասաց. «Մամօ, դոցանից զարդեր շինել տուր քեզ համար»:

Մայրը խոնարհեցաւ, երկրպագութիւն արեց և ասաց. «Գոհանամ քեզանից երկնի և երկրի Ստեղծող, որ մեզ այս բարբարոսի ձեռքից ազատեցիր»:

Եւ բերեց Սանասարին պսակեց և նստացրեց հօր գահի վրայ:

Նա մնալ այնտեղ։ Մենք գանք Աբամէլիքին:

* * *

Գ.

Աբամէլիքը, որ Մուսուլ էր նստած, իւր զաւակ Մըսլամէլիքին թողեց իւր տեղը, ինքը գնաց Սասուն։ Այսպէս անցաւ մի միջոց, մի ժամանակ. դրանից մի քանի օրգիք ծնուեցան. մէկի անունը դրեց ձեռնափոքրիկ, մեծ տղինը՝ Յանվէգի, մէկինը՝ Զէնով Ովան, մէկի անունն էլ՝ Խոր Գուսան, ու ամենից պատկիւնն էլ՝ Դաւիթ:

Այդ տղայոց մէջ ձեռնափոքրիկն ու Յանվէգին ամենեւին բանի պէտք չէին։ Իսկ Զէնով Ովանն այնպիսի ձայն ունէր, որ եօթը գօմշի կաշի ձգում էր արեւը՝ չորացնում, նրանով փաթաթվում, որպէսզի եթէ գոռայ՝ ինքը չպատուի և չտրաքուի:

Խոր Գուսանը լաւ երգում էր և իւր խաղով աշխարհք էր զրաւում:

Բայց ամենից աւելի հնարաւորն ու շնորհալին Դաւիթն էր. նրա ուժը ոչ մէկ լեզուով չի պատմուիլ:

Այսպէս բաւական ժամանակ մնաց, ծերացաւ Աբամէլիքը. մի օր նստաւ ինքն իրան մտածեց և ասաց. «Զորս կողմը ինձ թշնամի եղաւ. իմ անկումից յետոյ՝ էլ ո՞վ պիտի տէրութիւն անէ իմ որդոց։ Թէ որ անէ՝ միայն Մսլամէլիքը կարող է, թէ չէ ուրիշ մարդ չի կարող դէմ դնել իմ թըշնամիներին»:

ձանապարհ ընկաւ և գնաց Մսլամէլիքին։ Ծեր ժամանակն էր, ասաց. «Մսլամէլիք, որդիս, դու էլ իմ զաւակս ես. եթէ ես շուտ մեռնեմ, իմ որդիքս քեզ պահ կըտամ, եթէ դու շուտ մեռնես, ես կըխնամեմ քո որդոց և կըպահպանեմ»։ Դարձաւ եկաւ, մնաց իւր բերդում։ Մահուան օրն եկաւ, մեռաւ։ Մսլամէլիքն եկաւ նրա որդոց տարաւ, ըստ որում հօր պատուէրը չէր մոռացել:

* * *

Իսկ Սասունը իւր տիրոջ մահուանից յետոյ եօթը տարի սուգ մնաց. ամէն նոր ծնունդին խաղով իմաց կանէին Սբամէլիքի մահը, ամեն մեռնողին եթէ հոգեւոյս ասէին՝ Սբամէլիքին էլ հետը կըլիշէին. ոչ հարսանիք ունէին, ոչ ուրախութիւն:

Քեռի Թորոսն էր վշտացած ամենից շատ, որ աշխարհքը անտէր է մնացել և Սբամէլիքի ժառանգները այսքան ժամանակ գերիների պէս նստած են հեռու իրանից:

Երբ որ գիւղացիք շատ սուգ արեցին, մի օր հաւաքուեցան եկան քեռի Թորոսի մօտ և ասացին. «Քեռի Թորոս, մեր տղայքը ալեորեցան և մեր աղջկերքը պառաւեցան. թէ մեր եօթը տարի սուգ անելովը մեր Սբամէլիքը կըկենդանանայ, մի եօթը տարի էլ աւելի պահենք, պատրաստ ենք»:

Քեռի Թորոսը հրաման տուեց դրկեց—հարեաններին և ասաց. «Պսակեցէք ձեր տղաներին ու աղջկաներին, սուգ պահելով ոչինչ չի լինիլ»:

Քեռի Թորոսն ու գիւղացիք նստան գինեխում սարքեցին ու խրախճացին: Միայն քեռի Թորոսն էր անմխիթար: Նա կթխան ձեռն առաւ, մնաց սառած և սկսեց մտածել՝ ոչ խմում է և ոչ վեր է դնում: Թորոսի տղան հեռուից ձայն տուեց և ասաց. «Պապօ, դոքա Սասունի գօթեր են. հիմա մի անպատիւ խօսք կ'ասեն քեզ, կամ խմիր, կամ դիր գետին ու գնա»:

Վեր առաւ հայրն ու տղին ասաց. «Հէյ անպիտան որդի, ես այստեղ նստեմ կերուխում անեմ, Մսլամէլիքը գայ մեր երեխաներին տանի, Սբամէլիքի տղաներին քշէ տանի, ես այստեղ կերուխում անեմ: Ամօթ չէ մեզ. հաց գինի ու Տէր կենդանի, քան այս կթխան աւելի խմած չլինիմ. ելնեմ երթամ իմ երեխաներին երևամ»:

* *

Քեռի Թորոսը Սասունից խփեց ու գնաց Մուսուլ. ինքը գլուխ տուեց, Մսլամէլիքը գլուխ տուեց ու նստան: Թորոսն ասաց. «Ահա ես ու դու՝ դատաստան Ասործու: Իրաւ է, դու և Սբամէլիքը պայմանադիր էք եղել, բայց գերին գին ունի, տիրոջ կըհասնի»:

Գնացին Ասործու դատաստան. երեխաները Թորոսին վիճակուեցան:

Մսլամէլիքի աչքը շատ էր վախենում այդ տղաներից, ուստի քեռի Թորոսին ասաց. «Արի բեր այդ տղաներին անցկացրու իմ թրի տակով, յետոյ առ ու գնա»:

Քեռի Թորոսն եկաւ յայտնեց տղաներին:

Ցանկեպին ասաց. «Գնանք անցնենք նրա թրի տակով և թողնենք երթանք»: Միւս երկուսն էլ նոյնը ասացին: Իայց Դաւիթը քար կտրուեցաւ և ասաց. «Սպանում է թող այսօր սպանէ, որ մարդիկ ասեն, թէ մի երեխայ է սպանել: Ես նրա թրի տակով չեմ անցնիլ. այսպէս է անում, որ էգուց ես մեծանամ սուր չբարձրացնեմ իւր վրայ»:

Քեռի Թորոսը ահից դոցա ժողովեց միատեղ, որ տանի թրի տակով անց կացնէ: Դաւիթն ընդգիմացաւ, կանգնեց և չի գնում թրի տակը: Քեռի Թորոսը բարկացած բըռնեց Դաւիթի օձիքը և հրեց, որ անցնի թրի տակով: Դաւիթը չգնաց թրի տակով, այլ կշտով անցաւ, և իւր մեծ բուժը քարի վերայ քսուեցաւ՝ կրակ դուրս ելաւ նրանից: Երբ որ Մսլամէլիքն այս նկատեց՝ ասաց. «Դա որ դեռ փոքր է՝ այսքան է, որ մեծանայ՝ թնջ կը լինի: Եթէ ինձ մի վնաս պատահի՝ դրանից կը լինի»:

Քեռի Թորոսն առաւ տղերանց և Սասուն եկաւ: Ամենին պաշտօնի կարգեց, ինչպէս կըվայելէր. Ցանկեգուն բերդի մէջ թագաւոր դրեց հօր տեղ, և Դաւիթին՝ որ ամենից պստիկն էր՝ հորթապահ արեց:

* *

Դ.

Դաւիթն էր, որ մի դադանակ զարկելով՝ քառասուն հորթ էլ հետը գլորում էր: Զօր շատ ունէր, բայց հորթապահութիւն լաւ չսովորեց:

Մի օր էլ քշեց հորթերը հանեց սարի գլուխը, տեսաւ որ հորթարածի մէկը իւր հորթերին անիծում է: Դաւիթն այս կողմից գնալով՝ ասաց. «Ա՛յ մարդ, դու թնձ ես անիծում. կաց դամ մի դադանակ տամ գլխիդ, որ սասանես»:

Իսկ նա պատասխանեց Դաւիթին. «Գլխիդ արևիդ մեռնիմ. ես էլ քեզ պէս քո հօր գիւղի հորթարածն եմ, և սոքա ռամկի հորթերն են»:

Եթէ այդպէս է, ասաց Դաւիթը, արի եղբայրանանք. միայն ես հորթատարի ճիշդ ժամանակը չգիտեմ, իմ հորթերն էլ դու պահիր. երբ որ գնալու ժամանակը լինի, իմ առաջը քշիր, որ տանեմ նրան»:

Եւ այդ օրը ճիշդ ժամանակին հորթերն առաւ ու եկաւ գիւղ: Ուրախացաւ քեռի Թորոսն ու ասաց. «Ո՛րդի, ահա այդպէս աչքաբաց եղիր, ամենայն օր ժամանակին գնա՞ ու արի»:

Դաւիթն ասաց. «Քեռի, այդ իմ շնորհքը չէր, ես մի եղբայր եմ բռնել, ամենայն օր պիտի պահէ իմ հորթերը, ես էլ պէտք է լաւ տէրութիւն անեմ նրան»:

Մի օր Դաւիթի ընկերն. ուշացաւ. Դաւիթը շատ նեղացաւ: Դու մի ասա, այն տղայի գիւղում ցասման ժամ պատարագ էր, տղան էլ այդ պատճառով ուշացել էր: Եւ երբ որ եկաւ՝ Դաւիթն ասաց նրան. «Իմ ձեռքիցս այս օր թնձ-պէս պէտք է ազատուիս»:

— Դաւիթ, ասաց տղան, գլխիդ արևիդ մեռնիմ, մի նեղանար: Ես քո ահիցդ էլ չմնացի մինչևի վերջ. և այն ցասման ճաշից մի դդալ էլ չկերայ, քշեցի հորթերն ու

եկայ: Բայց թնձ անեմ, որ իմ բախտիցս էլի քիչ ուշացել եմ:

Դաւիթը գթացաւ նրա վրայ, որ ճաշ չէ կերել, և ասաց. «Դու այդտեղ նստիր, ես գնամ քո ճաշն առնեմ բերեմ»:

* * *

Դաւիթը դրեց կօպալը ուսի վրայ և գնաց: Գնաց մտաւ գիւղացոց մէջ. տեսաւ որ հարիսէքը բոլորը հանել դրել են կալում և քահանայք եկել օրհնում են: Դաւիթը կօպալը ձգեց մի չորս կանթանոց լիքը պղնձի մէջ և ուսի վրայ շալկեց: Զարմացան այդտեղի ժողովուրդն ու քահանաները: Նոցանից մէկն ասաց. «Սա մեր պղինձը տարաւ է»:

Քահանան ասաց. «Թէ Աստուած կըսիրէք, ձայն մի հանէք. դա Սասունի գժերիցն է. որ դառնայ մեզ ջարդ ու փշուր կանէ. թող տանի՝ իւր գլուխն ուտի»:

Իսկ Դաւիթը կերակրով լիքը պղինձը ուսին՝ ընկերին է բերում: Տեսաւ ընկերը նստած լաց է լինում:

«Հէ, հէ, ասաց զուարճանալով, գիտեմ ինչի ես լաց լինում. ճաշդ բերել եմ, աղ ու եղ չեմ բերել, նեղանում ես: Արի հիմա կեր ճաշդ, երեկոյին էլ վրէժն աղ ու եղ կեր, էլ պակաս ոչինչ չես ունենայ»:

— Դաւիթ, ասաց տղան, գլխիդ արևիդ մեռնիմ. ես աղն ու եղը թնձ եմ անում: Քառասուն աւազակ դեեր դուրս եկան մեր հորթերը փարան գնացին:

«Դու այստեղ կաց, պատասխանեց Դաւիթը, այս տեղի հորթերիդ նայիր. ես գնամ մէկէլները դարձնեմ»:

Եւ ընկաւ հորթերի ետևն ու գնաց. հետքը բռնեց և մի այրի դռան առաջ կանգնեց: Այդտեղ Դաւիթը

այնպէս պինդ գոռաց, որ միջի դեւերի վրայ սարսափ ընկաւ (ինչպէս որ Քրիստոսի ձայնն ընկաւ դժոխքի մէջ և սատանէքը սասանեցան): Այդ աւագակների մեծն երբ որ լսեց, ասաց. «Ա՛յ մեզ, դա Դաւիթն է՝ Աբամէլիքի տղէն, ելէք գլուխ տուեցէք և ծառայեցէք, որ մեզ չսպանէ»:

Մէկ-մէկ դուրս եկան, և Դաւիթն էլ մէկ-մէկ կօպալ զարկեց, այնպէս որ քառասունի գլուխը թռցրեց, դիակը թողեց մնաց: Այդ քառասունի էլ ականջները կտրեց և տարաւ այլի մօտ միքարի տակ պահեց: Այլի դուռը կօպալով կրընկահան անելով՝ ներս մտաւ և տեսաւ, որ մի կոյտ ոսկի է, մի կոյտ արծաթ. աշխարհքի բարուծիւնն ու հարստութիւնը այնտեղ էր: Քանի որ իւր հայրը մեռել է, և ինչ որ աւերութիւն են արել դոքա, բոլորն այդտեղ էր լցրած:

Մի ուրիշ դուռ բաց արաւ և տեսաւ այնտեղ մի ձիու քուռակ կապած: Ինքնիրան խօսեց և ասաց. «Քեռի, այս գանձը բոլորը քեզ, բայց այս անասունն ինձ լինի. տալիս ես՝ տուր, չես տալիս՝ քեզ էլ սոցա օրին կը հասցնեմ»: Ինքը դարձեալ իւր գլխին պատասխանեց. «Ո՛րդի, գանձն էլ քեզ, անասունն էլ քեզ. ես թնչ եմ անում»:

Դարձաւ, տեսաւ, որ քառասնականթ մի պղինձ դրուած է օճախի վրայ, քառասուն հորթեր էլ մէջը: Կօպալը մտցրեց կանթերի մէջ և պղինձը վերցրեց. ջուրը դատարկեց և հորթերի ոտքերն էլ մէջը թափեց, շալակեց ու գնաց:

Եկաւ ընկերի մօտ. առաւ նրան ու մնացած հորթերը և դարձաւ եկաւ գիւղը: Կանչեց հորթերի տէրերին, աչքերը լաւ խոթողեց նրանց վրայ և գոռաց. «Եթէ այս իմ եղբօր մի մատի չափ վարձը կտրէք, վայն եկել է ձեզ տարել: Այս պղինձն էլ ձեզ լինի, ծախեցէք և թող ձեր հորթերի գինը լինի»:

Ինքն էլ ջոկեց իւր հորթերն ու կէսօրին տուն եկաւ քեռի Թորոսին ասաց. «Գնա՛, առ քսան ջորի և երթանք այնքան ապրանք բերենք, որ դու էլ ուտես, քո եօթը՝ պորտն էլ. մինչև երբ ես պէտք է հորթարած մնամ»:

Առան ջորիքն ու գնացին: Գնացին մօտեցան այլին. քեռի Թորոսը տեսաւ, որ դեւերը թափուած են այլի դռնան առաջը և ուռել են մի-մի բլրի չափ: Երկիւղեց իւր ջորին միւս ջորիներից բաժանեց ու փախաւ: Դաւիթը ծիծաղեց ու ձայն տուեց. «Տնաւեր, ես դոցա ողջերից չվախեցայ, դու մեռելներից թնչ ես փախչում»: Քեռի Թորոսն ասես իսկի լսում է նրա խօսքերը. մի բերան փախչում է: Դաւիթը էլի լետեւից ձայն է տալիս. «Թէ չես հաւատում, դարձիրք յետևը, քարի տակ նայիր, բոլորի ականջները այդ տեղ եմ թափել»:

Քեռի Թորոսը որ տեսաւ, դարձաւ առաւ ջորիներն ու մտաւ այլը. ինչ կար չկար ժողովեցին, բեռներ բարձեցին:

Դաւիթն ասաց. «Քեռի Թորոս, այս ապրանքը բոլորը քեզ, իսկ այս անասունն ինձ. տալիս ես՝ տուր, չես տալիս՝ քեզ էլ սոցա օրին կը հասցնեմ»:

Նա էլ պատասխանեց. «Ո՛րդի, ապրանքն էլ քեզ լինի, անասունն էլ, ես թնչ եմ անում»:

Երբ որ քեռու բերանից խօսքն առաւ, հեծաւ քուռակը և քշեց մէկ այս կողմ, մէկ այն կողմ (Ի՛նչ քուռակ, նրա զօրութիւնը ոչ մէկ լեզու նկարագրել չի կարող):

***

Այսպէս ապրանքով, բեռներով եկան Սասուն: Դաւիթն այնուհետև հորթերից ձեռք վեր առաւ. մի լաւ բազէ գտաւ և արտերն ընկաւ՝ որս անելու:

Մի օր եկաւ մի աղքատի հանդիպեց, որ եօթը հոգուց բաղկացած մի ընտանիք ունէր, և միայն եօթը կորի կորեկ. նոցանից չորսը աւերեց, մնաց երեքը:

Տեսնողներից մէկը եկաւ լուր բերեց աղքատ ծերունուն և ասաց. «Քո տունը չքանդուի, վեր կ'աց գնա արտդ տես, թէ չէ գիշերը Դաւիթը կըգայ մնացած երեք կորին էլ կաւերի»:

Խեղճ ծերունին առաւօտեան լուսաբացից առաջ մինչև աղօթք արեց՝ վեր կացաւ գնաց, տեսաւ որ արտը փչացրել է: Դաւիթն էլ բազէն ձեռքին, քուռակի վրայ հեծած, եկաւ: Այդտեղ ծերն անիծեց Դաւիթին և ասաց. «Դու Աստուծոց բնաւ չես վախենում, որ իմ կորեկի վրայ ես բանեցնում քո կտրչութիւնը. ես եօթը հոգի ունիմ պահելու և նոցա համար եօթը կորի կորեկ. չորսը փչացրել ես, մնացել է երեքը: Եթէ իրաւ կտրիչ ես, գնա քո հօր կալուածքը լեռ առ, որ Ծծմակայ գլխից սկսած մինչև Սեղանսարի գօտին է գնում և Մսլամէլիքը գրաւել ուտում է: Գնա՛ այն ան. թնչ ես կտրիչ գառել իմ գլխիս»:

— Ծերունի, ասաց Դաւիթը. ինձ մի անիծիր, առ մի բռնուն ոսկի և քո ապրուստը հոգացիր: Եւ սպանեց բազէին:

Դաւիթը նոր իմացաւ, որ ինքը շատ բանից զրկուած է եղել մինչև հիմա և ասաց. «Քեռի Թորոս, վեր կաց իմ հօր գուրգն ու նետը տուր ինձ. իմ հօր կալուածքը օտարներն ուտում են և դուք ինձ ոչինչ չէք ասում»:

Քեռի Թորոսն ելաւ գնաց Յանվէզի մօտ, ուղեց նորա հօր գուրգն ու նետը: Յանվէզին չտուեց: Դաւիթը մի անգամ էլ դարձրեց ու ասաց. «Տալիս ես՝ տուր, չես տալիս՝ կը գամ կը մարմնեմ, գլուխդ կ'երթայ, գիակդ կ'լմնայ»:

Յանվէզին վախից տուեց իւր հօր գուրգն ու նետը, և քեռի Թորոսը բերեց տուեց Դաւիթին:

Այդ գիշեր Դաւիթը քնեց, մի երազ տեսաւ: Երբ որ զարթեցաւ, առաւ քառասուն երինջ ու գնաց սուրբ Մարաթուկի բարձր մատուռը: Երինջները մատաղեց, շատ լաց եղաւ և երեսն 'ի վար աղաչեց Աստուծոյ. Աստուած էլ նրան սուրբ Նշան ուղարկեց (հիմա էլ կայ այդ ս. Նշանը): Նա համբուրեց սուրբ Նշանը, դրեց աջ ծոցը, պահեց, մի սանր էլ ձախ ծոցը պահեց:

Ե.

Մսլամէլիքը լսեց, որ Աբամէլիքի տղեն հասակն առել է և վեր է կացել գալիս է իւր վրայ կռիւ: Իւր կողմից էլ զօրք ժողովեց և խօլբաշուն յանձնեց: Սա վեր կացաւ, որ գայ Մարաթուկ Դաւիթի վրայ: Տեսաւ, որ ճանապարհի վրայ կանայք կանգնած, հետաքրքիր նայում են նրան և նրա զօրքին: Նա ասաց նոցա. «Ուրախացէք, պար եկէք մինչև իմ գալստ»:

Նորա պատասխանեցին. «Մենք թնչ ասենք և խաղանք. մենք չգիտենք թնչ ուրախութիւն պէտք է տեսնենք, որ այն ասենք ու երգենք»:

Խօլբաշին ասաց. «Անպիտաններ, դուք չէք իմանում, թէ շուտով պէտք է տեսնէք իմ յաղթութեան փառքը. ահա կարճիդ էլ, երկարիդ էլ սովորեցնեմ, թէ ինչպէս պէտք է գովէք ինձ, երբ ես փառքով վերադառնամ»:

Կարճ կրնանիք երկանք աղան,

Երկայնները ուղտեր բառնան.

Մեր Խօլբաշին կ'երթայ Սասուն,

Ամու եզներ բերէ լծան,

Կարմիր կովեր բերէ կլծան.

Կրգայ գարուն, կրգայ, և մենք

Իւղ ու չորթան շատ կըշինենք:

Մէկ էլ տեսաւ, որ կանայք սկսան այդ երգել և խաղալ: Իսկ ինքը առաւ զօրքն ու եկաւ մտաւ Մարաթուկի բակը լցրեց:

* * *

Այդ Մարաթուկի քահանայի աղջիկը Դաւիթի հարսնացուն էր. նա եկաւ լուր բերեց Դաւիթին և ասաց. «Դաւիթ, գլխիդ արեւիդ մատաղ, վեր կաց տես, որքան զօրք է մտել բակի մէջ. անթիւ զօրք է»: Աղջիկն ասաց, ու գնաց և յետեւից գրան փակը քաշեց, որ ոչ ոք չիմանայ իւր արածը:

Դաւիթը թռաւ ելաւ և կանչեց. «Ես հաց գինի, Տէր կենդանի». և զօրքի մարդերին բռնեց, գլխները մարմնեց, ամենի դիակը գցեց պարսպից դուռս, գլուխը մնաց բակի մէջ: Խօլբաշուն էլ բռնեց, նրա ատամները հանեց և շարեց ճակատին, և նիզակն էլ շան խառանի պէս շինելով՝ կախեց վզից, ինչպէս որ շան վզիցն են կապում և ասաց. «Դէհ գնա, լուր տուր Մսլամէլիքին. թէ էլի մարդ ունի՝ թող ժողովէ իւր կշտին, հիմա ես եմ գալիս նրա դէմ»:

Խօլբաշին այսպէս խայտառակուած էլի այն կանանց միջով անցաւ, որոնք իրանց խաղն ու խնդումը շարունակում էին: Բայց երբ որ նրան տեսան՝ նրանցից մէկը վերկացաւ և ասաց.

«Խօլբաշի, Խօլբաշի ջան,

Մեզնից գնացիր քանց գալլ գազան.

Հիմի եկար քանց շուն վազան.

Վիզդ է նիզակ քանց շան խառան,

Բերանդ է բաց քանց պատուհան,

Բերնիդ փրփուրն, ասես թէ թան,

Ճանճեր ունի շաբան - շաբան»:

Խօլբաշու նեղը որ եկաւ՝ պատասխանեց.

«Տօ անդգամ, լեզուդ կտրիր.

Հէնց գիտեմ թէ Սասուն դաշտ ու գուրան էր,

Զիմացայ թէ քարքարոտ ու կապան էր.

Այնտեղ մարդիկ չեն, այլ դեւի գաւակներ,

Նետեր ունին քան ձիթհանքի գերաններ,

Մէկ որ խփեն՝ ճեղք կըճրղեն պատուհան.

Ինչ մարդ տարայ, դիփ էլ եղան հոգեհան:

Գարուն՝ որ ջուր ուռչի գառնայ մեծ հեղեղ՝

Մեծ ու պստիկ շատ կըթողուէ միատեղ—

Այն ժամանակ ձեզ շատ շինէք չորթան, եղ:

* * *

Այժմ Դաւիթն ինքը վեր կացաւ և գնաց Մսլամէլիքի վրայ. այն ժամանակ եկաւ, երբ որ նա արդէն ահագին զօրք ժողովել նստել էր Սեղանսարի գոտու վրայ. զօրքը բազմաթիւ սպիտակ վրանների մէջ էր գետեղուած, նոցա մէջ ամենից մեծն ու երեւելին մէջ տեղի կարմիր վրանն է: Դաւիթն ասաց. «Ուխտ եմ դնում, որ մինչև կարմիր վրանի տակ եօթն օր բըրնձի փլաւ չուտեմ՝ կռիւ չանեմ»:

Եւ այս ասելով՝ այդտեղից պտըտեց արեւպատի կողմից համարձակ լարձակուեցաւ. եկաւ և վրանի դէմուդէմ կանգնեց: Երբ որ այն զօրքը այս ձիաւորներին տեսաւ՝ ահի մէջ բռնուեցաւ և վախեցաւ: Մէլիքը հարցրեց. «Դու թնջ մարդ ես»:

—Ես արեւպտոց թագաւորի տղան եմ, ասաց Դաւիթը. ձեզ օգնելու եմ եկել:

Մէլիքը վրան զարկեց՝ եօթն օր միասին հաց կերան. ութերորդ օրը ելաւ Դաւիթն իւր ձին հեծաւ, երկու անգամ յետ ու առաջ չափ ձգեց, գնաց եկաւ, ասաց. «Վեր

կաց, ես եկել եմ քեզ հետ կռիւ անելու. մինչև երբ պէտք է իմ հօր կալուածքը ուտես»:

Մսլամէլիքը նոր իմացաւ, թէ ում հետ կերուխում արեց, գլուխը շարժեց և հրամայեց զօրքին, որ ոտքի կանգնի:

* *

Կռիւն սկսեցին. Դաւիթն իւր կարճ աղօթքն ասեց. «Հացն ու զինի, Տէր կենդանի»:

Այս ժամին Թորոսն էլ հասաւ: Նա լսել է սոցա կռիւը, մէկ բարտի ծառ քոքեհան է արել, ուսին է դրել, և գալիս է: Եկաւ ու կանգնեց ձորի գլխին, իսկ նոքա ձորի մէջ կռիւ են անում: Եթէ մէկը փախչել է ուզում և վեր է բարձրանում, Դաւիթը գոռում է. «Քեռի Թորոս, դու ձորիւր, ես ձորթիւմ»։ Շատին ջարդեցին, շատին կոտորեցին, զօրքը նուազեց:

Այս միջոցին զօրքի մէջ տրտունջ ծագեցաւ. ոտքի կանգնեցին և բողոքեցին. «Եթէ դուք քաջեր էք, դուք պէտք է միայն երկուսովդ մենամարտէք. և յաղթութիւնը յաղթողին լինի»:

Երկու եղբայրները համոզուեցան այս խօսքով, տեսան որ մարդկանց ի զուր կոտորում են: Եկան կանգնեցին մէջտեղը. մէկն ասում է՝ «Դու նստիր, ես զարկեմ». միւսն ասում է՝ «Ձե, դու նստիր»: Վերջապէս համաձայնուեցան, որ փոքր եղբայր—Դաւիթը նստի:

Դաւիթը քաշեց վահանը գլխի վրայ, բռնեց Սուրբ Նշանը վահանի տակ ու նստաւ: Մսլամէլիքը երեք ժամի ճանապարհ հեռացաւ և այնտեղից շտապով եկաւ, զարկեց մի գուրզ ու ասաց. «Հող ես, հող դառնաս»: Իսկ Դաւիթը պատասխանեց. «Հաւատամ խոստովանիմ, բարձր Մարտիոկի

Ս. Նշան. քեզ պէս զօրաւոր պաշտպանի տակ, ես այնպէս եմ, իբրթէ կանաչ կարմիր վրանի տակ նստած՝ հանգիստ բերնձի փլաւ եմ ուտում»։ Մսլամէլիքն այսպէս երեք անգամ զնաց եկաւ զարկեց ու ասաց. «Հող ես, հող դառնաս». Դաւիթն էլ երեք անգամ իւրը պատասխանեց:

* *

Այս անգամ նստելու կարգը Մսլամէլիքին եկաւ, բայց նա յամառեցաւ, կանգնեց և չուզեց նստիլ: Բոլոր զօրքը մեղադրեց նրան թէ անօրէն է վարվում, այնպէս որ ամօթից վերջապէս եկաւ, վահանը բռնեց գլխին և նստաւ: Այս միջոցին Մսլամէլիքի մայրը Դաւիթին զրպարտել ուզեց և ասաց. «Դաւիթ, գլխիդ արևիդ մատաղ, չէ որ դա քո եղբայրն է. մի զարկիր, մեղք է»։ Դաւիթի սիրտը շատ խոցուեցաւ և պատասխանեց. «Այ անօրէն, ինչո՞ւ մինչև հիմա չէիր ասում, թէ քո եղբայրն է, երբ սա էր ինձ զարկում: Բայց թող քո խօսքը լինի. ես պէտք է երեք անգամ զարկեի՝ մէկ հարուածը նուիրում եմ Աստծուն, մէկը բաշխում եմ քեզ, որ նորա մայրն ես. իսկ իմ բաժին միայն երրորդը պիտի զարկեմ, կամ մեռնի կամ մնայ»:

Գնաց երկաւ Դաւիթն և իւր գուրզն այնպէս զարկեց, որ Մսլամէլիքին եօթն գազ գետինն իջեցրեց, և Մուսուլին տիրելով՝ նստեց թագաւորական գահը:

Դա մնայ այդ տեղ:

Ձ

Դաւիթի քաջութիւնների համբաւը ամեն տեղ տարածուեցաւ: Կաղզուանի ամիրան մի աննման աղջիկ ունէր, անունը Խանդուզ խանում: Սա էլ լսելով Դաւիթի

քաջագործութիւնները, շատ ոսկի, արծաթ տուեց մէկ աշուղի և ասաց. «Գնա՛ իմ գովասանքն արա Դաւիթին, ասա՛ որ շատ իշխաններ են ուզում ինձ առնել, բայց միայն Դաւիթին եմ ընտրել, նա լպէտք է լինի իմ ամուսինս. եթէ քո խաղը նրա սիրտը գրաւէ և նա գայ ու մենք իրար առնենք, այս ոսկին ու արծաթը քեզ վարձ լինի»:

Աշուղն առաւ իւր դամբուռը, ոսկու արծաթի լարեր քաշեց վրէն, գնաց Սասուն իւր աննման խանութի գովքը հռչակելու: Եկաւ բարձրացաւ Յանվէգու բերդը, կարծելով թէ Դաւիթն այն տեղ է նստած: Նստաւ և երգեց Յանվէգուն խանութի գեղեցկութիւնն ու իմաստութիւնը:

Յանվէգին այս լսելով՝ բարկացաւ և իւր պահապաններին հրամայեց. «Տղայք, վեր կացէք ծեծեցէք սրան և դուրս արէք. դա եկել է, որ իմ եղբորը խաբէ տանէ»:

Խեղճ աշուղին ծեծեցին և տարան ձգեցին ճանապարհի վրայ: Երեկոյեան հօտաղներն իրանց եզները հեծած՝ գիւղն էին գալիս: Անցնելով այդտեղից, ուր աշուղն էր ձգուած, մէկի եզը խրտնեց և վրայի նստողը վայր ընկաւ: Նրան որոնելով՝ գտան և աշուղին: Աշուղը լաց եղաւ, աղաչեց, որ ղենեն և հարցրեց. «Այդ բերդի մէջ նստողն ո՞վ է»: Եւ նրանք պատասխանեցին. «Դա Յանվէգին է, իսկ նրա եղբայր Դաւիթը այդտեղ չէ, այլ Մուսուղումն է»:

Աշուղը ոսկի հանեց տուեց այդ հօտաղներին. նոքա ժողովեցին նրա դամբուռի կտորտանքը, տուեցին իրան և ճանապարհը ցոյց տուին:

Աշուղը գնաց Մուսուղ և Խանդուզ խանութի սիրտը յայտնեց Դաւիթին: Դաւիթը երկար լսեց նրա խաղը, շատ հաւանեց խանութի գովքը, շատ պարգև տուեց աշուղին և ասաց. «Դու գնա՛, ես կրգամ»:

Աշուղը դարձաւ, բոլորը պատմեց խանութին:

Դաւիթը Մուսուղից ճանապարհ ընկաւ և ուղղակի եկաւ Սասուն և այնտեղից Ծծմակայ քիթը, ուր ճանապարհի վրայ մի գութան տեսաւ. արձակեց գութանի տաւարը և մէկ կողմ քշեց. իսկ ինքը շղթան ձեռքն առնելով նստաւ ձին: Այս կողմից քաշում էր գութանը՝ հանում էր լերան գլուխը և այն կողմից քաշում՝ վայր էր բերում ցած. և այսպէս Սե սարից գլխիվայր եկաւ մինչև Մառնիկ գիւղի գլուխը: Եկաւ տեսաւ, որ մի գոմէշ տղմից դուրս եկաւ և կանգնեց առաջը: Դաւիթը, որ ամենեւին այդպիսի բան չէր տեսել՝ գուրզը ուղղեց, որ զարկի գոմշին:

Այն կողմից մի հօտաղ դուրս եկաւ, որ գոմշին հայհօյում էր: Դաւիթը կարծելով, թէ նա իրան է հայհօյում, ասաց. «Ո՛րդի, ես քեզ թնչեմ արել, որ ինձ հայհօյում ես»:

—Քեզ հետ ո՞վ է, եղբայր, պատասխանեց հօտաղը. դու Սասնոյ գժերից հօ չե՞ս, որ աշխարհք չես տեսել. ես իմ գոմշին եմ հայհօյում:

«Ո՛րդի, ինչո՞ւ ես նեղանում. ամօթ բան է միթէ, ես այդպիսի բան չեմ տեսել. մեզանում այդպիսի բանին չեն հայհօյում: Դրանից շատ կա՛յ ձեր երկրում»:

Եւ նա ասաց. «Արի քեզ ցոյց տամ»:

Գնացին դաշտը, ուր մի գութան էին լծել գոմէշներով և քաշում էին: Դաւիթը տեսաւ, որ գոմէշները տապից լեզուները դուրս են հանել ու գութան են քաշում: Խղճաց նոցա, արձակեց գոմէշներն և տարաւ լցրեց լիճը. իսկ մաճկալն անիծեց նրան:

«Մաճկալ, ասաց Դաւիթը, ինձ մի անիծիր. այդ գութանի շղթան ինձ տուր»: Բռնեց շղթան, մաճկալը կանգնեց վրան և Դաւիթը քաշեց գութանը իննը պտոյտ տարաւ բերաւ:

«Այդ քո հնարը չէ, ասաց մաճկալը, իջիր ձիուց և

ապա քաշիր, տեսնենք քո շնորհքն է, թէ ձիունը: Դաւիթը ձիունց իջաւ, տասը պտոյտ էլ քաշեց առանց ձիուն: Այս անգամ մահկալն ասաց. «Դաւիթ, քեզ մատաղ լինիմ. կէս օր է, նստիր հաց կեր և այնպէս գնա»:

— Զէ, կերթամ, ասաց նա, թող ձեր տղայքը հաց ուտեն. եթէ ես ուտեմ՝ նոցա էլ բան չի մնալ:

Վերջապէս նստաւ. և երբ որ հաց դրեցին, Դաւիթը բոլոր հացերը ժողովեց և մի անգամից բերանը դրեց: Հօտաղի բերանը բաց մնաց ու ասաց «Եաման, վեր կացէք փախէք, թէ չէ դա մարդ էլ կուտէ»:

Դաւիթն ասաց. «Գուժան քաշողն իհարկէ հաց կ'ուտէ, հապա թնչ կ'անէ»: Եւ այդտեղից ճանապարհ ընկնելով՝ գնաց Խանդուղ խանութին:

Է.

Դաւիթը գնաց հասաւ Խանդուղ խանութի պալատի դուռը: Այդ այն պալատն է, ուր որ Խանութի ուղողները գալիս են և իջեանում են: Դռանը միշտ կանգնած է մի մարդ, որ ձեռին թոփուղ ունի: Դաւիթը հարցրեց նրանից. «Այ տղայ, անուշդ թնչ է»:

— Իմ անուշս Գորգիզ է, պատասխանեց նա:

«Գորգիզ, ես Դաւիթն եմ, եկել եմ Խանդուղ խանութին ուղելու. քեզ շատ հաւանեցի, և երբ որ Խանութին առնեմ, քեզ էլ ինձ քաւոր կ'անեմ»: Գորգիզը գլուխը շափեց և ասաց. «Ուր է որ մեր աննման Խանութը մարդ ուղէ. շատ քաջ մարդիկ են գալիս նրա ձեռքը խնդրելու, բայց ոչ ոքին չէ հաւանում, և միշտ ասում է, թէ իմ սրտի ուղածը ուրիշն է»:

Դաւիթը հարցրեց. «Գորգիզ, ով կայ ներսը»:

— Շրբաբան - Խորասական, Հրմալ - Լօռայ մեծանուն

իշխանների հարսնախօսներն են եկել, ասաց Գորգիզը:

«Իմ ձին դու քաշիր կապիր, ասաց նրան Դաւիթը:

Գորգիզը քաշեց կապեց:

Յետոյ Դաւիթը հարցրեց. «Այդ թնչ թոփուղ է, որ տուել են քո ձեռքդ, տուր տեսնեմ»: Եւ ձեռքից թոփուղն առնելով ձգեց, որ մինչև այսօր դեռ էլի անվերջ գնում է: Գորգիզը նոր իմացաւ, թէ ինչ մարդու է պատահել:

Դաւիթն ասաց. Գաւոր Գորգիզ, այժմ ներս գնանք կեր ու խում անենք:

Ներս գնացին, ուր որ հարսնախօսները նստած էին. Դաւիթը նստաւ. յոգնած էր և քաղցած: Այն մարդիկն իմանալով թէ Դաւիթն ով է և թէ ինչու է եկել՝ ուղեցին նրան քնացնել և սպանել: Նոքա վերցնում էին մէկ-մէկ կլթղայ գինի և Դաւիթին էին տալիս. Դաւիթի ծարաւը չէր կտրվում, և էլ չհամբերելով՝ մի անգամից վերցրեց գինու տաշտը և բոլորը խմեց ու ասաց. «Իէ հիմի սուսացէք. «Անուշ եղաւ»:

Բայց գինին Դաւիթի գլուխն ընկաւ և Դաւիթին տաւալ: Երբ որ Դաւիթն այսպէս է լինում, և գինուց գլուխը խոնարհեցնում ու գնում է գետնի վրայ, այն մարդիկը հանում են իրանց թրերը, որ զարկեն, իսկ երբ որ Դաւիթը գլուխը վեր է բարձրացնում, նոքա թրերը դնում են ծընկների տակ: Միանգամ էլ որ այս կրկնուեցաւ՝ քաւոր Գորգիզը կանչեց. «Սանահայր Դաւիթ, այստեղս վնաստուն է, վրաստան չէ»:

Դաւիթը երբ որ այս լսեց, կանչեց. «Շուտ արա դուռը բռնիր»:

Բայց մինչև Գորգիզը դուռը կրփակէր, այդ մարդիկն ելան փախան, մէկ-մէկ ապտակ էլ տալով Գորգիզին:

Դաւիթը հա թէ հանգստացաւ:

Որ զարթեցաւ Դաւիթը, կանչեց Գորգիզին և Հիմի Հարցրեց. «Խանուսին որտեղ տեսնենք»:

— Դարպասի բախչի մէջ, ասաց Գորգիզը. այսօր կիրակի է, նա այնտեղ կըլինի. քսան նաժիշտներ նրա առաջից կըլինին և քսանն յետևից. գնանք հեռուից տեսնելու:

Սովորութիւնն այնպէս էր, որ Դաւիթն առաջ հօրը պէտք է տեսնէր. բայց նա ու Գորգիզը գնացին կպան պարտիզի պատին և կանգնեցան: Նաժիշտները մէկ-մէկ եկան և անցան. եկաւ և Խանդուդ խանուսը: Դաւիթը չհամբերեց մինչև հօր տեսութեան, ձեռքը ձգեց խանուսի վզին և երեք համբոյր առաւ նրանից: Խանուսը այս անգամ ոչինչ չխօսեցաւ. գիտէր որ իւր Դաւիթն է: Բայց Դաւիթը չորրորդեց համբոյրը. այս անգամ Խանդուդը բռնեց Դաւիթի փողպատը, զարկեց նրան պատին, և Դաւիթի քթից արիւն վազեց:

Դաւիթը ամեն տեսակ ցաւի կսկիծը կը տանէր, բայց նրա սիրտը շատ խօցուեցաւ, որ մէկ կին այսպէս անպատիւ արեց իրան: Սաստիկ բարկացաւ և այդտեղից դարձաւ որ ձի նստէ. ուխտեց իւր ս. Նշանին և ասաց. «Քաւոր Գորգիզ, քաշիր ձիս, որ այս քաղաքն աւերեմ»:

Գորգիզը աղաչելով ասաց. Աստուած սիրես, Հիմա թող մնայ, մոռնի է. լուսին վեր կաց աւերիր գնա»:

Դաւիթը թէև համբերեց, բայց մահճի մէջ պառկած ժամանակ բարկութիւնից չի կարողանում քնել. սպասում է, թէ երբ պէտք է լուսանայ, որ այս քաղաքը աւերէ և գնայ:

* *

*

Իսկ Խանդուդ խանուսը դեռ էլի պարտիզի մէջ զբօսնում էր. կաղ նաժիշտն եկաւ և ասաց. «Ի՞նչ սե ժամին ես զբօսնում. ահա Դաւիթը պատրաստվում է քո պապական քաղաքն աւերել և գնալ»:

Գնացին հագնուեցան, կապեցին իրանց բոխէն, քօղ

ծածկեցին և դարձան. և ուղղակի եկան իջևանի դուռը ծեծեցին, որ բանան:

Դաւիթը, որ նոր անոյշ քուն էր մտել, ասաց. «Ո՛հ, ո՛հ, ինչ անամօթ են այս քաղաքացիք, մինչև առաւօտ չեն համբերում, ասում են՝ ել աւերիր և գնա»:

Գորգիզը դուրս եկաւ ահով պատշգամբը. բայց երբ որ եկողներին տեսաւ, հանդարտուեցաւ և ասաց. «Եկողներից վնաս չկայ, նոքա քօսա են, պօղբերով չեն»: Դաւիթը հասկացաւ, որ եկողները կանայք են: Դուռը բացին:

Խանդուդը եկաւ իւր նաժիշտներով Դաւիթի մօտ և խօսեցաւ. «Դաւիթ, ասում են որ դու բարկացել ես իմ վրայ, որ ես քեզ անպատուեցի: Բայց գիտե՞ս, թէ ինչո՞ւ անպատուեցի: Դաւիթ, դու ինձանից մի համբոյր առար ուխտած ճանապարհիդ համար, մէկն էլ առար քեզ համար, որ կտրիչ ես, երրորդն էլ՝ Աստուածոյ սիրոյն համար: Աւելի պագը թնչ բանի համար առար: Եթէ դու քո հօր կտրիչն ես, ես էլ իմ հօր կտրիչն եմ: Ասած է՝ աղջկան ազատիր եղիգիների ձեռքիցն, որ տղին ասեմ՝ թէ տղայ-մարդ է: Դու որ ինձանից աւելի պագ ես առնում՝ միթէ Շրբը-դան-Խորասական, Լօռայ-Հրմզայ հսկաների գլուխը արդէն բերել ես ինձ, որոնց հարսնախօսները միշտ գալիս են մեր տունը և ձանձրացնում են ինձ»:

Դաւիթը այս խօսքերից կակղեցաւ և ասաց. «Եթէ այդպէս է, լուսաբացին ես կերթամ նոցա գլուխը կըբերեմ քեզ: Ես ասացի և կերթամ. բայց եթէ բախտս այնպէս կտրէ, որ նոքա ինձ յաղթեն և սպանեն, դու եթէ սիրում ես քո Աստծուն՝ արի իմ դիակը փնտռիր, աջ թևիս վերայ կայ մի մսէ խաչ. այս նշանով ճանաչիր, վեր առ, բեր թաղիր, բայց մի թող որ նոքա այնտեղ անպատուեն մարմինս»:

Դաւիթը գնաց ճանապարհ ընկաւ

* *

Շատ զնաց, քիչ զնաց, այն հսկաների աշխարհքին մօտեցաւ: Հսկաները տեսան որ այնտեղից մի ձիաւոր է գալիս, ձիաւորի թողը երկինք է հասնում: Ասացին. «Այդ ձիաւորը կռուի համար է գալիս, միայն թէ չլինի, որ դա Սրգոյի ճորտերիցն է»:

Երբ որ ձիաւորը մօտեցաւ, նոքա կանչեցին. «Ա՛յ մարդ, ո՞վ ես դու, և որտեղից ես գալիս»: Նա պատասխան չտուեց և էլի մօտեցաւ: Նոքա էլի հարցրին. «Արդեօք Խանդուղ խանութին չես ճանաչում, չես կարող այս մատանին նրան հասցնել»:

— Լաւ ճանաչում եմ, պատասխանեց Դաւիթը, բայց ես ոչ թէ ձեր մատանին տանելու եմ եկել, այլ ձեր գլխընէրը պէտք է տանեմ նրան:

Դաւիթը տեսաւ, ինչ հրէշներ տեսաւ, այդ Շրբբդան-Խորասականի վերին շուրթը այնքան էր կախուել, որ եկել հասել էր սրտի վրայ, ուստի և չանգալով տարել էր թիկունքի վրայ կապել. իսկ միւս հսկայի—Լօռայ—Հրմզայի ներքեւի շուրթը գետինն էր աւելում:

Դաւիթն ու այդ երկու հրէշները իրար առան գուրդ ու վահանով և կռուեցին մի օր մինչև երեկոյ: Դաւիթը կանչեց. «Ե՛մ, հաւատամ խոստովանիմ, ով բարձր Մարթիկի սուրբ Նշան, Յիսուս որդի, դու օգնական», և զարկելով երկուսի գլխներն ևս կտրեց, իրանց մագերով մէկմէկու կապեց և խուրճիկին նման ձիու գաւակին ձգեց. իսկ նոցա կախ ընկած լեզուները գետինը վարում էին, արծես գուլթանը ակօսներ է քաշել:

Այդպէս գլուխները բերելով, ճանապարհի կէսն եկաւ: Տեսաւ, որ դիմացի կողմից մի ձիաւոր է գալիս երկինքի և դեմնի մէջ կրակ թափելով, և ձայն տուեց Դաւիթին. «Ե՛յ, քանի դեռ ժամանակ ունիս, պատրաստուիր. մտքիդ չանցնես, թէ այժմ Շրբբդան-Խորասական, Լօռայ—Հրմզայ հըս-

կաների պէսին ես պատահել»: Ասաց և անցաւ Դաւիթի թիկնակողմն ու մի գուրդ զարկեց: Դաւիթը ճարպիկութեամբ ծռուեցաւ, մի ոտքը հանեց ասպանդակից. գուրդը դիպաւ ձիու ասպանդակին առաւ տարաւ գետին:

Դաւիթը մէկ անգամ էլ շիտկեցաւ թամբի վրայ, ասաց. «Ե՛ս հաց ու գինի, Տէր կենդանի»: Գուրդը տարաւ որ գլխին տայ, բայց դիմացի կռուողը կուճ եկաւ և ծամերը թափեց նրա առաջ:

Դաւիթը տեսաւ և ճանաչեց որ Խանդուղ խանութն էր, որ մարդի պէս փոխուած դուրս էր եկել նրա դէմ:

Դաւիթն ասաց. «Ա՛յ չար անգգամ, սիրտս ասում է որ մի գուրդ զարկեմ, քեզ գետնի տակ տանեմ. երկրորդ անգամն է, որ ինձ խալտառակում ես»:

Բայց Դաւիթն այն Դաւիթն էր, Խանդուղն էլ իւր սիրած խանութն էր: Մէկ-մէկի առան և դարձան եկան Խանդուղի քաղաքը. կանչեցին Խանդուղի հօրը, և Դաւիթն ասաց. «Քո աղջիկը չես տալ ինձ»:

Հայրն ասաց. «Թէ կառնես և կրմնաս այստեղ, կըտամ. իսկ թէ պիտի առնես զնաս, չեմ տալ»:

— Կառնեմ, կրմնամ այստեղ և չեմ տանիլ, ասաց Դաւիթը:

Այս խօսքը երբ որ առան՝ բերեցին տուեցին. նոցա պսակն արեցին ու եօթն օր եօթը գիշեր հարսանիք կատարեցին:

Ը.

Հարսանիքից մի ժամանակ որ անցաւ՝ Աստուած նոցա մի տղայ տուեց:

Դաւիթը տանը չէր: Երբ որ նրան իմաց արին՝ այնպէս ուրախացաւ, որ չէր էլ ուզում հաւատալ, թէ այդպէս բախտաւորուել է: Եկաւ և Խանդուղ խանութին ասաց. «Թէ

որ այդ տղան իմն է, նրա վրայ մի նշան, մի զօրութիւն պիտի լինի»։ Ասաց և գնաց մինչև որ պատասխան տանեն նրան։

Բերեցին տղային խանձարուր դրեցին և կապերի փոխանակ գութանի շղթայով փաթաթեցին տղային։ Երբ որ տղան լաց եղաւ և ձգձգուեցաւ օրօրոցի մէջ, նրա վրայի շղթան կտոր կտոր եղաւ։ Պատասխան գնաց Դաւիթին՝ թէ տղան լաւ տղայ է, շղթան կտրտեց. միայն մի ձեռքը արատաւոր է, խուփ արած է, և ոչ ոք չի կարողանում բանալ նրա ձեռքը։

Եկաւ Դաւիթը, նստեց և մանկան ձեռքը այնքան մաշեց, մինչև որ բացեց. տեսաւ որ ձեռքի մէջ արեան նիշ կար, ասաց. «Հայ-հայ, աշխարհքը մի կաթիլ արիւն է արել դրել իւր ձեռքի մէջ. եթէ դա ողջ մնայ, զարմանալի բաներ պիտի դուրս գայ դրանից։

Բերեցին կնքեցին և անունը դրեցին Մհեր։

* *

Անցաւ մի ժամանակ, տղան մեծացաւ։ Դաւիթը թողեց տղային Կաղզուան իւր պապի և մեծի մօտ, իսկ ինքը Խանդուղ խանութին առաւ ճանապարհ ընկաւ, որ տանի Սասուն իւր ազգականներին ցոյց տայ, և այնտեղ էլ հարսանիքը տօնէ։

Բայց ճանապարհին շատ թշնամի ազգեր կային, նոցա հետ պէտք է կռուէին։ Այսպէս օրինակ՝ Խլաթցիք զօրք ժողովեցին ու պարիսպ կապեցին Դաւիթի դէմ և սայլերով պատուար շինեցին՝ կռիւ սկսեցին։ Բայց միայն Դաւիթը չէր նոցա դէմ։ Խանդուղը մզրախի կոթով զարկում էր պարիսպը քանդում էր, և սայլերը ձգում էր երկու ժամ ճանապարհի հեռաւորութեամբ. իսկ Դաւիթը կոտորում էր զօրքը և գնում էր առաջ։

Դաւիթը դարձաւ ասաց. «Խլաթցիք, դուք քնչ անպատկառ մարդ էք, որ մի հարսի դէմ էք կռվում. թէ

պատիւ կայ ձեր մէջ՝ թողէք հարս տանեմ Սասուն, յետոյ զամ և կռուենք։

Նոքա թէև ամաչեցան, բայց չհաւատացին։ «Որ այդպէս է, ասացին, ուրեմն երդուիր քո ծոցի Սուրբ Նշանով, որ հաւատանք»։ Դաւիթն էլ ձեռքը տարաւ, որ իւր լսելքով սանդղի վրայ պիտի դնէր ու երդուէր, բայց ձեռքը դիպաւ Սուրբ Նշանին։ Սուրբ Նշանի հնարն ու զօրութիւնն էլ այն էր, որ նրանով երբէք չպէտք է երդուել էր։

Խլաթցիք ճանապարհ տուին, Դաւիթն առաւ Խանդուղին ու տարաւ Սասնոյ բերդը։

Ձեռքը տարաւ ծոցը և տեսաւ, որ Սուրբ Նշանն էր ընկել այն կողմը, որի վրայ ինքը երդուել էր. և ասաց. «Այսուհետև իմ բանը աշուկ չէ, թէ գնամ՝ զուր է, և թէ չգնամ՝ դարձեալ զուր է։ Բայց որ երդուել եմ, պիտի գնամ»։

* *

Վերկացաւ եկաւ կռիւ անելու։ Կռիւն սկսեց, բայց Խլաթցիք նեղը լծեցին, նրա ձին խրուեցաւ մի շամբի տղմերի մէջ. հաղիւ հազ այդ տղմից ազատուելով՝ եկաւ ջրի մէջ լուացուելու, որ ցեխից մաքրուի։

Այդ ջրի ափի փշերի մէջ մի չար աղջիկ էր կենում, որ ամեն լողացողի վրայ նետ էր արձակում և սպանում։

Երբ որ Դաւիթն էլ միամիտ լողանում էր, աղջիկը դա քանամուտ եղած մի նետ զարկեց նրա թիկունքին։ Դաւիթն զգաց, որ այս զարկը մահաբեր է, կանգնեց գոռաց, ձայնը հասաւ Սասուն։

Դաւիթի ձայնը լսելով՝ Սասնոյ մէջ մէկ տեղ ժողովեցան՝ Զէնով Ովանը, Խոր Դուսանը, քեռի Թորոսը, ձնճղափոքրիկը, Յանվէգին։ Զէնով Ովանը Սասնից կանչեց, «Դաւիթ, մենք գալիս ենք»։ Եւ շտապով եկան Դաւիթի օգնութեան,

որ արդէն ջրի մէջ լսել էր իւր եղբոր ձայնը: Նոքա հասան ջրի մօտ և գտան Դաւիթին:

Ձէնով Ովան, ասաց Դաւիթը, ինչ վերաւորողը մեր գոռալու ձայնն առնելով, անշուշտ երկիւղից կիսակենդան ընկած կըլինի. գնացէք նրան գտէք, նրա դատաստանն էլ առնեմ, այնպէս մեռնեմ:

Փնտռեցին գտան, որ մէկ չիւնի աչքերով աղջիկ է: Դաւիթը դրա ոտը ոտի վրայ դրեց, քաշեց ճըւտեց: Երբ որ այդ հրէշ աղջիկն էլ չկար, մարդիկ եկան այդ կողմերը գիւղ շինեցին, անունը դրին Նըւտիս: Նըւտիսն էլ յետոյ դառաւ ձապկիս, և այդ գիւղը այդ անունով մինչև այս օր կայ:

Դաւիթն իւր սպանողին սպանեց, բայց ինքն էլ մահի էր մօտենում: Եղբայրներն ու քեռին առան Դաւիթին, գնացին Սասուն. չորս օրից յետոյ Դաւիթը մեռաւ:

Եղբայրները մեծ աղմուկով վերջապէս իրանց մէջ վրձուեցին, թէ Խանդուղին որքան հարսնամաս տան իրանց կալուածքներէց, և գնացին նրան սփոփելու և ողջութիւն ասացին: Իսկ Խանումը անմխիթար ասաց. «Հէյ... Դաւիթից յետոյ՝ ես սոցա ձեռքին պէտք է նայեմ և սրանց առակը պէտք է լինիմ»:

Եղբայրներն եկան մէկ-մէկ ասացին.

«Խանդուղ խանում, քո սև սուգը մի հագնիր,

Դաւիթ մեռաւ, ես փոխարէն. ողջ եղիր»:

Խանդուղը երբ որ այս լսեց, ասաց. «Գնացէք դուրս, իմ պատասխանն այնտեղից դուք կը լսէք»: Նոքա դուրս գնացին, իջան ներքև, իսկ ինքը վեր ելաւ բերդի գլուխը, և այնտեղից մազերը փետելով՝ գետին գլորեց իրան:—Նրա գլուխը դիպաւ մի քարի և ծակեց քարը. այդ քարի մէջ

լցնում են Սասնոյ կէս չափ կորեկ և ծեծում են սանդի տեղ: Խանդուղի եօթնաճիւղ ծամի տեղը դեռ մինչև այս օր երևում է, և այժմ էլ այդ սանդը այն տեղ է բերդի տաւը:

Թ.

Հաւաքուեցան Դաւիթի եղբայրները Խանդուղ խանումի վրայ, ձեռ տուեցին ծծերին, տեսան որ կաթ կար, ըստ որում երեխայ կար:

Ժողովուեցան միասին և ասացին. «Գուցէ ինչ որ եղել է, այնտեղ է եղել». և գնացին հասան Կաղզուան և տեղի Նըստողին ասացին. «Մեր եղբորն ու հարսին այստեղ երեխայ է եղել, ո՛ւր է»:

— Ոչինչ չկայ, նոքա պատասխանեցին:

«Մեզ նշան կայ, ասացին Դաւիթի եղբայրքը. մեր հարսի ծծերում կաթ կար»:

— Մի աղջիկ է եղել նրանից և մեռել է, պատասխանեցին միւսները: Բայց սուտ էին ասում. իրանք գետնի տակին մի այր էին փորել, Մհերին դրել էին այդ այրի մէջ, և նրա վրայ պահապանէին կարգել:

«Մեր մեռելներին էլ նշան կայ, ասացին Դաւիթի եղբայրները. մեր մի տարեկանը մեր կէս հասակն ունի, իսկ երկու տարեկանը երկու, և այլն»: Եւ գնալով գերեզմանները նայեցին և տեսան, որ իրանց նշանով գերեզման չկայ:

Ձէնով Ովանն ասաց. «Կաշիներ բերէք, ինչ փաթաթեցէք, գոռամ, որ մեր տղէն իմանայ»:

Ձէնով Ովանին փաթաթեցին կաշիով, և նա գոռաց. Մհերը նրա ձայնը ճանաչեց և կամենում էր դուրս գալ,

բայց նրա պահապանն ասաց. «Այդ ձեր ազգի ձայնը չէ, այլ երեխայք թմբուկ են զարկում»: Բայց Մհերն երբ օր երեք անգամ ձայնը հասկացաւ, դռները կոտորեց և դուրս եկաւ: Դուռը դռան կոտորեց. առաջին դռանը աքացի զարկելով՝ նա գնաց դիպաւ երկրորդ դռան, երկրորդն երրորդին, և այսպէս եօթը դռներն էլ ջարդեց, դուրս եկաւ:

Տեսաւ, իւր հօրեղբայրներն այդտեղ են, հայրն ալդտեղ չէ: Հարցրեց նրանց, և իմացաւ, որ Խլաթցիք սպանել են նրան: Լաց եղաւ և երեսի վրայ գետինն ընկաւ: Հօրեղբայրները թափուեցան վրան, և ինչ որ արեցին, չկարողացան բարձրացնել: Մհերի արտասուքը գետինը ողողեց և գնաց: Երեք օրից յետոյ հազիւ ուղղուեցաւ Մհերը: Հեծաւ հօր քուռակը և գնաց Խլաթ, քարուքանդ արեց: Քանի որ այսպէս աւերում էր, բարձրանում էր նեմրուծի գլուխը, և եթէ այնտեղ տեսնում էր, որ մի երգիկից դեռ էլի ծուխ է բարձրանում, միւս անգամ դառնում էր, ջնջում էր: Ամենից վերջը տեսաւ, որ մի պառաւ էր մնացել, նրան էլ չըխնայեց, ասելով. «Թէև հոգուս մեղք եմ անում, բայց իմ հօր սպանողի ծուխն ու մուխը պէտք է կտրեմ»: և կտրեց:

Այդտեղ հրաժեշտ առաւ հօրեղբայրներին. նոքա դարձան իրանց տեղը, իսկ ինքը գնաց Տօսպայ բլուրը. ասում են, որ մինչև այժմ էլ այնտեղ է, և մինչև այժմ նրա ձին տեսնում են, որի վրայ նստած պատրաստ կայ, որ գայ և աշխարհքը չար լծից ազատէ:

Ժ.

Համբարձման գիշերը Մհերի ալրի դուռը բացվում է, և հրաման չկայ, որ նա դուրս գայ, գետինը նրան չի վերցնի, ոտքերը կըմխուին գետինին:

Մի օր Համբարձման գիշերը մի նախրորդ տեսնում է,

որ Մհերի դուռը բացվում է. նախրորդը մտնում է ներս: Մհերը դրանից հարցնում է. «Դուք քնչով էք ուտում աշխարհքը»:

Նա էլ պատասխանեց. «Խելքով»:

— Հէյ, հէյ, մէկ էլ ասաց Մհերը, մեր ժամանակ լաւ էր. մենք ուժով էինք վայելում աշխարհքի բարուծիւնը:

Հիմա նախրորդը հարցրեց, «Մհեր դու երբ պէտք է դուրս գաս այդ տեղից»:

Նա էլ սրան. «Երբ որ ցորենը լինի սալորի չափ, և գարին մասուրի չափ, և ամենայն բան իմ ուժի չափին հասնի, այն ժամանակ միայն հրաման կայ, որ այս վիճակից դուրս գանք»:

Դեռ մինչև այժմ աշխարհքը Մհերից բաժանուած է մի դռնով:

ՏՈՀՄԱԿԱՆ ԱՂԻՒՍԱԿ

Բաղդադի Խալիֆայ Գերի աղջիկ
(կռապաշտ) (խաչապաշտ)

Կապուտկողի 2. Մոլսուլի Սբամէլիք Սանասար
Թագաւոր. Թագաւորի կին

1. աղջիկ

1. Մսլամէլիք

2. Յանվէգի, Ձէնով Ովան, Խոր- Կաղզուանի Թագաւոր
գուսան, Ննճղափոքրիկ, Դաւիթ. Խանդուգ

Մհեր

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԻՒՍԱԿ

Ս ենեքէրիմ՝ Քրիստոսի ծնունդից շատ առաջ էր,
կռապաշտ էր. այն ժամանակ Հայերն էլ կռապաշտ էին.

Ս. Կարապետը չկար:

Բաղդադի Խալիֆները՝ Քրիստոսի ծնունդից յետոյ, ոչ թէ կռապաշտ, այլ մահմեդականներ էին:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ա Ծ Ք

Սուրբ Կարապետ.

Շատ Հայեր եօթը շաբաթ պատ են պահում և եօթը տարի շարունակ այդ կրկնում են, որպէսզի Սուրբ Կարապետն իրանց խնդրածը, իրանց մոռը ազը, կատարէ: Մեր աշուղները շատ երգեր ունին շինած, և մեր ժողովրդի մէջ էլ շատ անանդութիւններ են պատմվում Ս. Կարապետի մասին: Ահա մի քանի կտոր այդ երգերից և անանդութիւններից.

I

Սուրբ Կարապետ կազնեց յուսով,
Գետ Յորդանան լցուեց լուսով,
Քրիստոս քո գիրկ մկըրտեցին,
Մուրազկատար Սուրբ Կարապետ:

II

Դու աղա ես, դու վեզիր ես,
Ամեն սրբոց գլխաւոր ես,
Մարիամ Կուսին դու քաւոր ես,
Մաքուր քաւոր Ս. Կարապետ:

III

Սուրբ Կարապետ գլխատեցին,
Ղայսար քաղքէն որ հանեցին,
Մարմին զաթրին որ բարձեցին,
Մշու սարի մէջ թաղեցին:

Սուրբ Կարապետի գերեզմանի վրայ Լուսաւորիչը մի
եկեղեցի կանգնեցրեց, որ Հայերի մեծ ուխտատեղի է:—
Ուխտաւորը հեռուից տեսնում է անտառախիտ մի լեռ,
որ կարծես թէ մի մեծ գլուխ է մազերով. դա է «Մշու
ծամը», որի վրայ եկեղեցին է շինած:

Չորս բոլորը մեծ դաշտ է,
Չորս բոլորը Հայու ցեղ է,
Բարձր գմբէթն անոյշ տեղ է:

Երբ որ «Մշու ծամը», թուխ ամպեր կանգնած, մառա-
խուղով է ծածկվում՝ Ս. Կարապետը դիւան է անում. ամենի
դարդին դարման ու դեղ է անում:

Ս. Կարապետ բարձր է բոլոր,
Ճամփէք ունի ոլոր-մոլոր,
Կերթայ կրգայ շատ ուխտաւոր,
Թէ ձիաւոր, թէ ոտաւոր:
Մուրազ կըտայ ոտաւորին,
Ջուղաբ կըտայ ձիաւորին:

Խցեր ունի անթիւ անդար,
Միշտ անպակաս մէջը հիւրեր.
Իննաղբիւրն է անմահական,
Տակի ջաղացք խիտ հրաշական,
Փռուռն ու օջախ Ս. Կարապետի,
Միահատիկ սաղ աշխարհքի:

Ս. Կարապետը բոլոր դեերին լաղթեց և ծառայ շինեց:
Կաղ դէն ամենայն օր վառուած կրակների մոխիրը շալակում
է և գետնի տակով տանում, հեռու թափում այնտեղ, ուր
որ Փրէբաթման անունով մեծ բլուր է ձևացել: Այդ կաղն
է Ս. Կարապետի փոշեհան, մինչև Քրիստոս դայ դատաստան:

Աշխարհ ժողովան, եկան քո տես,
Լոյս կրփայլեր քո սուրբ երես.
Ամեն աղքատ մարդու տէր ես,
Դարդի դարման Ս. Կարապետ.
Ծառայ կ'ըլնեմ քո շնորհքին,
Շնորհք տուող ամեն աշղին,
Մուրազատու Ս. Կարապետ:

Երգ շինականաց. *

Լուսնակն անուշ, հովն անուշ,
Շինականի քունն անուշ.
Ծագեց լուսնակն երկընուց,
Հովըւի փողն էր անուշ.
Հօտաղն եղներ կ'արածէ.
Մաճկալ պառկեր, քունն անուշ.
Ջրղզըղուն քամին կըփռէ,
Ծովային հովն էր անուշ.
Դաշտեր, ձորեր մընջեր են,
Ջրեր գլգլան՝ ձէնն անուշ.
Հաւքեր թառան իրենց բուն,
Բըլբուլի տաղն էր անուշ.
Անմահական հոտ բուրբէր,
Քաֆուր վարդի հոտն անուշ:

*) Այս երգը արտատպում ենք «Նահապետական և Հայրե-
նի աշխարհից» որով միանգամ ընդ միշտ յայտնում ենք, թէ այն
տեղ շատ կան այնպիսի դիւրամբնելի յօգուածներ, որոնք կարող
են երկրորդ տարեշրջանում ևս կարդացուիլ եթէ ուսուցիչը այդ
հարկաւոր համարէ և չբաւականանայ այստեղ մատուցած նիւթի
քանակութեամբ:

Նաւակոծեալը Վանայ ծովի մէջ:

Նաւով Աղթամարայ ելանք
Դէպ Աւանուց ճամբան ընկանք.
Ոստանայ դէմ երբ մենք հասանք,
Սև օրուայ սև արև տեսանք:
Թուխ ամպեր երկինք պատեցին,
Աստղ ու լուսնակը ծածկեցին,
Պինդ - պինդ քամիներ փչեցին,
Ափ ցամաք աչքէս խլեցին:
Գոռաց երկինք, գոռաց գետին,
Խռովեցաւ ջուր կապուտ ծովին,
Չորս կողմից կրակոտեց երկին,
Սև սարսափ իջաւ իմ սրտին:
Երկինք կայ՝ գետին չերևայ,
Գետին կայ՝ երկինք չերևայ.
Սարի պէս ալիքներ կրգայ,
Խոր անդունդ առևջս կրբանայ:
Ծով, դու թէ Աստուած կրտիրես,
Խեղճ անճարիս մի գուլթ անես,
Ինձ քաղցր արևէս չհանես,
Քարէսիրտ մահին չմատնես:
Աման ծովեր, ահեղ ծովեր.
Ինձ մի տանիք պաղի հովեր,
Ձեզ կաղաչեն իմ արցունքներ,
Ու սրտիս հազար բիւր ցաւեր:
Ծով գազանն իսկի ողորմ չունի,
Պըլած սրտիս ձէնիկ չլօի.
Արիւն երակներս կրպաղի,
Սև գիշեր աչքերս կիջնի:

Գնացէք ասէք իմ ծնողին,
Թող նստի լայ իր սև որդին.
Թէ Հանէս կուր եղաւ ծովին,
Թռաւ գընաց արև կտրըչին:

Օրիորդի սև օրը:

Ես օր աստղը թռաւ կորաւ,
Լոյս արևդ խաւարեցաւ.
Մեծ իշխանն քեզ տուել է
Թաթար խանին՝ հետըն տանէ.
Վայ իմ գըլխիս, վայ քեզ, Շուշան,
Գերի գնացիր Թաթարըստան.
Լոյս հաւատքըդ պէտք է մոռնաս,
Մահամէդի կրօնքին դառնաս:
Մահ թեղճիկ, էս էր քո արժանին,
Որ դու լինիս կին Թաթարին.
Դու պէտք էիր լինիլ տիկին,
Տիկնանց տիկին մեծ իշխանին.
Եւ ոչ էսպէս անօրինին
Ձեռը կապած լինիս գերին:
Վաթսուն տարի եմ ձեր դրրան,
Հէրդ պապերդ են իմ կրօն
Ծընած, սընած, իշխան եղած,
Էսպէս մին ցաւ ես չեմ տեսած:
Ականջդ բաց լըսէ խրատիս,
Մըրիդ պահէս էս պառաւիս.
Ուր որ գընաս, ինչ տեղ լինիս,
Հաստատ մընաս լոյս հաւատիս:
Չմոռանաս Հայոց ազգիս,

Միշտ հանապազ նըրան օգնիս:
Ամենայն ժամ միտքըդ ձրգես,
Հայրենեացդ պիտոյ լինիս:
Ե՛հ, Տէր ընդ քեզ, գընաս բարև,
Քրիստոս պահէ քո լոյս արև:

Տաղ վասն օտարութեան.

Վայրի հաւիկ մի եմ, բռնած ու բերած դրած զիս ի
նեղ զնդան.
Զուրախանայր սիրտ բաժանելոյս լընկերացս, որ չեմ
յիմ երամ:
Սրտաբեկեալ եմ, միջակոտոր, ճար չունիմ, զի՛նչ լինիմ
գերիս:
Եթէ զբուրբուրն ու տատրակ բերեն ինձ երգասաց գու-
սան, չուրախանամ.
Եթէ հազար գոյնզգոյն փետուրներ ինձ բերեն խա-
լաթ տան, չուրախանամ.
Եթէ զշաքարն ի մազածու բերեն կերակուր ինձ տան,
չուրախանամ.
Եթէ հազար թախտի հուքմն ինձ տան ու հարիւր
հազարի տէր առնեն, չուրախանամ.
Եթէ բիւր բիւրոց ինձ ծառայ բերեն, անհամար հեծեալ
ձիաւոր, չուրախանամ.
Եթէ դարպաս ինձ շինեն, ոսկուով զարդարած, 'անգին
նարգարտով, չուրախանամ.
Իսկ եթէ հնար ճարակ լինէր ինձ ելնել ի նեղ զնդանէս,
Եթէ լինէր որ թռչէի, բարձրանայի, տեսնէի զիմ երամս,
Խաղալով, ճախրելով ու կանչելով խառնիլ յիմ երամս,
Յայնժամ ուրախանայր սիրտ բաժանելոյս,
Յայնժամ խառնէի լընկերացս երամ:

Տաղ վասն մահուան.

Քանի՞ դատիս ի հետ մեղաց,
է անզգամ մարդ կատաղած,
Զայնչափ չարիք որ գործեցիր,
Հերիք արա՛, դարձի՛ր՝ մեղաց:
Ի Յադամայ մինչև այս օր
շունչ կենդանի գերծ չըմնաց,
Գիտեմ չըլսես խրատու գրոց,
մեղաւորաց թէ կայ պահած:
Ով որ ունի բերդ ու քաղաք,
դարպաս ունի ոսկով ծեփած,
Յետոյ եթող զամէնն անտէր՝
նեղքև հողուն է նա պառկած:
Ով որ խմէր զանոյշ գինին
զինքն բտէր քան զխող ուռած,
Տեսայ զնա խիստ ատելի,
չանուշահոտ գէշ մի ձգած:
Ով որ հեծնուր ձի բարձրավիզ
ու թուր քաշէր ամեն դեհաց,
Տեսի զնա խիստ փոշիման,
երկու փայտի մէջ էր պառկած:
Ե Յովաննէս Թուղուրանցի,
սրտի մտօք զականջդ բաց,
Աստէն արա՛ քեզ ճար շուտով,
անդէն առնուս սլըսակ փառաց:

Բաղդադ.

Կար ժամանակ, երբ որ Արաբները աշխարհքի կէսը տիրել էին: Այն ժամանակ նոքա մեծ ազգ էին: Մահմեդականութիւնը նոքա տարածեցին: Դոցա ամենահռչակաւոր քաղաքներից մէկն էր Բաղդադը, որ Տիգրիս գետի վրայ է շինած: Մանաւանդ Խալիֆ-Հարուն-ալ-Ռաշիդի ժամանակ այդ քաղաքը շատ պայծառացաւ, հարստացաւ. այն ժամանակուայ ամենամեծ ուսումն ու գիտութիւնը այդ տեղ էր: Նա այժմ էլ կայ, բայց հին շքեղ քաղաքից մնացել է միայն միջանի մինարէներ, պարիսպներ, աշտարակներ և դռներ: Երևելի են նրա միջի արմաւենիներն ու պարտէզները: Տները դրսից անշուք են, բայց ներսից բաղկացած են միջանի գաւիթներից, իւրաքանչիւր գաւիթը պատշգամբներով և բնակարաններով: Ունի լաւ բազար և արևելեան ապրանքների մեծ առուտուր: Բաղդադի ուղտերը և մանաւանդ կայտառ սպիտակ էջերը՝ պմենայն տեղ գոված են:

Որքան որ մեծ էր երբեմն այդ քաղաքի և միջինըստած խալիֆաների համբաւը, ինքը քաղաքն՝ մեծամեծ պատուհասներ կրեց: Երկու անգամ ամենասարսափելի ժանտախտ մտել է դրա մէջ՝ օրէնը 4000 մարդ զոհ առնելով: Մարախի բուն հայրենիքը դա է: Շատ անգամ զարհուրելի սով է եղել. մի անգամ էլ Տիգրիսն այնպէս սաստիկ վարարեցաւ, որ մէկ գիշերում 7000 տուն և 15,000 մարդ կուլ տուեց: Եւ այսպէս մի անգամ գոռոզ Բաղդադը հասարակ քաղաքների շարքն է անցել:

Քաղաքն այժմ տաճիկների ձեռին է, ինչպէս և Մուշն ու Ս. Կարապետը:

(Բաղդադի խալիֆաները միշտ մահմեդական են եղել,

և ոչ թէ կռապաշտ. իսկ Սենեքերիմ, ասորեստանեայց թագաւորը, իրօք կռապաշտ էր, բայց նրա ժամանակ Բաղդադը չկար):

Սենեքերիմ և նրա որդիքը

Մեր հին պատմութիւններում գրած է, թէ Քրիստոսից հազարաւոր տարի առաջ, երբ ոչ Ս. Կարապետ կար և Հայերն էլ դեռ Քրիստոնեայ չէին՝ կար Ասորոց թագաւորութիւն: Ասորոց Սենեքերիմ արքան իւր Ադրամելէք և Սանասար որդոց ուզում էր կռուքին զոհ մատուցանել, սոքա էլ իրանց հօրը զոհեցին, և փախչելով եկան Հայաստան՝ մեր Սկայորդի թագաւորի ժամանակ: Նրանցից ծագեցաւ Հայոց երևելի նախարարութիւններից մէկը, այն է՝ Արծրունեաց նախարարութիւնը, որ Հայաստանի կառավարիչներից շատ պատիւ ստացան, և իրանք ու իրանց սերունդն էլ շատ ծառայութիւն և քաջութիւն արեցին: Նոքա բնակեցան Վանայ ծովի հարաւային ափերում, և Սասնոյ գաւառի շինութիւնն ու սկզբնաւորութիւնը դրանց ձեռքով կատարուեցաւ:

Գուռգուռայ Աստղիկի լոգարանը

Եփրատը երբ որ մտնում է Մշոյ գաշտը և Կինճայու ձապաղ ջրի սարերի ու ձորերի քարերին է դիպչում՝ մի նեղ կլրճով շատ սեղմուելով գոռ գոռ ձայն է արձակում. այդտեղը կոչվում է Գուռգուռայ, ուր հին Հայերի դիցուհի Աստղիկի լոգարանն է եղել: Այդ դիցուհին գիշերները սովորութիւն է ունեցել լուացուելու: Շատ երիտասարդներ, բարձր սարերի վրայ մեծ կրակ էին վառում, որ նրա լուսով Աստղիկի չքնաղ գեղեցկութիւնը տեսնէին: Դիցուհին երե-

տասարդների յանդգնութեան չհամբերելով՝ մշուշով պատեց չորս կողմը, որ դաշտի մէկ ծայրից սկսած մինչև միւս ծայրը, թէ ամառ և թէ ձմեռ մինչև սարերի գլուխը այնպէս բռնվում է, որ անհնարին է լինում որևիցէ կողմի լեռներից տեսնուիլը: Ահա այս թանձր և շարունակ մշուշից ծածկուած լինելու պատճառով այդ դաշտը կոչվում է Մշոմ դաշտ:

Մշու սարեր մշուշ է,
Իւր հողն ու ջուրն անոյշ է:

Մշոյ աշխարհ կամ Տարօն.

Մշոյ աշխարհի ժողովուրդը միշտ նշանաւոր է եղել իւր քաջութեամբ: Կրօնասիրութիւնն էլ այստեղի Հայոց սեպհական ձիրքն էր. քանի որ ժողովուրդը կռապաշտ էր՝ քուրմերը մեծ պատերազմ են տուել Տրդատին և Լուսաւորչին, և երբ որ ճշմարիտ աստուածապաշտ դառաւ՝ այն ժամանակ էլ Վարդանի և իւր նմանների առաջնորդութեամբ սաստիկ կռուել է Պարսից մոգակրօնութեան դէմ:

Մամիկոնեանց մեծ նախարարութիւնն էր այս աշխարհքի տէրը:

Մշոյ Հայերը պէտք է քաջ լինէին, որովհետև իրանց հայրենիքը զարմանալի դիրք ունի: Այն ամեհի բարձրաբերձ ելունները, որով նոքա պատած էին, սրտին էլ համարձակութիւն պէտք է ազդէին. անտառներով մացառներով զարդարած գագաթներն ու ծոցերը, նոյնպէս և շամբերը, որոնց մէջ գազանները լիքն են, ստիպում էին իրանց, որ գէնքի վարժուեն՝ թէ որսալու և թէ պաշտպանուելու համար: Այս ընդարձակ դաշտը և այն մեծատարած երկինքը վեհութիւն և վսեմութիւն էին ազդում նոցա հոգուն, և այն պատուական կլիման արդէն զօրաւոր և յաղթանդամ կազմում էր նոցա մարմինը:

սատանաները բիւր բիւրոց ժողովում են և աշխատում են հառակ կանգնել արևին, որպէս զի նրա լոյս երեսը մարդիկ չըտեսնեն, բայց հրեշտակները հրեղէն սրով պատերազմում են, դուրս են ձգում նոցա սև ամպերի միջից: Եւ այս կռուի ձայնն է ամպերից լսուած որոտումն. փայլակը՝ Գաբրիէլ հրեշտակի սուրն է, կայծակը՝ հրեղէն նետն է, և ծիածանը աղեղն:

Մհերի դուռը.

Վանայ բերդից դէպի արևելք նայելով մի լեռնագօտի կայ, որի արևելեան գլուխն անուանվում է Ջրմփ-զրմփ մաղարայ, արևմտեան ծայրը՝ Ագրփի, և մէջ տեղը՝ Մհերի դուռ: Դոցա դիմացն են Վանայ երևելի Այգեստանիայքը: Ջրմփ զրմփ մաղարան մի ընդարձակ քարայր է, ուր ձայն արձակած ժամանակ զրմփ-զրմփ արձագանք է տալիս: Ներսը այդ քարայրի ամենամութ անկեան մէջ ճանապարհ կայ, որտեղից սաստիկ քամի է փչում. այդ լեռնափոր ուղին, ասում են, թէ մինչև Վանայ բերդի մէջ է տանում: Ինքը Ջրմփ զրմփ մաղարան էլ բերդաձև գագաթ ունի, և քանի որ փորել են, այնքան աւելի շէնքեր են գտել մէջը՝ զարմանալի շէնքեր, կոփածոյ քարից լայն սանդուխներով, մէջը հողէ կարասներ, կժեր, արհեստական աթոռներ, պղնձէ թափծու արձաններ, երկաթէ նետեր, խոփեր, և այլն:

Մհերի դուռը բոլորովին մերկ քար է, որը որ մեծ արհեստով տաշել, կոկել են մեծ դռան ձևով, կամ աւելի ճիշդն ասել, մի տախտակի ձևով և սիրուն քառանկիւն շրջանակով, վրան գրել են բևեռագիրներ՝ խիստ յստակ: Այդ գրերը շատ հին գրեր են, և պատմում են ամենահին բնիկ ժողովրդեան գլխին եկած անցքերը:

Մհերի դուան վերեւից կաթ-կաթ ևս ջուր է ծորում: Եւ ասում են. «Մհերն և իւր ձին Աստուծոյ հրամանով փակուել են այնտեղ: Այն սե ջուրը Մհերի ձիու քրտինքն է: Այդ դրան ներսը ճախրի ֆալակն է պտըտում, այսինքն աշխարհքի մարդկանց կամ երկրագնտի ճախրը-անիւը: Մհերը շարունակ նրա վրայ նայում է. երբ որ այդ ճախրը դադարի, այն օրը Մհերը կազատուի, դուրս կըգայ և աշխարհքը կաւերի»: Եւ թէ՛ «Ամեն տարի Համբարձման գիշերը երկինք ու գետին իրար համբուրում են. և այդ րոպէին Մհերի դուռը բացվում է: Ով որ արթուն է մնացել, այդ վայրկեանը տեսել է, ինչ որ սիրտն ուզել է՝ այնպէս է եղել: Շատ մարդիկ միայն ոսկի են ուզել և այդ վայրկեանին մտել են դուրս բերելու, բայց ազա՛ լինելով, ուզեցել են շատ վերցնել և ուշացել են. դուռը փակուել է, նոքա մնանել են ներսը»:

Մեր պատմութիւնն ուրիշ տեսակ է պատմում: Եւ առհասարակ ժողովուրդը շատ տեսակ պատմութիւններ ունի Մհերի մասին:

2013

13144

